

2018/3
Volume: IX
Number: 21
ISSN 2146-4901

2018
3

2018/3
Cilt: IX
Sayı: 21
ISSN 2146-4901

ŞIRNAK UNIVERSITY
JOURNAL OF DIVINITY
FACULTY

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
ŞIRNAK UNIVERSITY JOURNAL OF DIVINITY FACULTY
2018/3 Cilt/Volume: IX Sayı/Number: 21
ISSN 2146-4901

Bu dergi **EBSCO Host: Academic Search Ultimate** veritabanında tam metin olarak,
Ayrıca **TÜBİTAK-ULAKBİM** Sosyal ve Beşeri Bilimler veritabanı, **ASOS, İSAM** ve **SOBIAD** Sosyal Bilimler Atf Dizini
tarafından taranmaktadır.

Sahibi/Owner

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi adına Prof. Dr. Abdülaziz HATİP

Yazı İşleri Müdürü/Editor in Chief

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Editör/Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Editör Yard./Co-Editors

Dr. Öğr. Üyesi A. Yasin TOMAKİN, Arş. Gör. Mustafa YILDIZ, Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Yayın Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ

Doç. Dr. İbrahim BAZ

Dr. Öğr. Üyesi Abdurrahim AYĞAN

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet GÜL

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Dr. Öğr. Üyesi Emin CENGİZ

Dr. Öğr. Üyesi Fatih KARATAŞ

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi RENÇBER

Dr. Öğr. Üyesi M. Muhdi GÜNDÜZ

Dr. Öğr. Üyesi M. Şükrü ÖZKAN

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet BAĞIŞ

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Sait UZUNDAĞ

Dr. Öğr. Üyesi Nurullah AGİTOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi Yaşar ACAT

Arş. Gör. İsmet TUNÇ

Arş. Gör. Mustafa YILDIZ

Arş. Gör. Talip DEMİR

Öğr. Gör. Şehmus ÜLKER

Redaksiyon / Redaction

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Yasin TOMAKİN

Baskı/Publication

Grafik Tasarım: DÜZEY AJANS 0212 417 92 92

Baskı

İLBEY MATBAA

Basım Tarihi / Publishing Date

Aralık 2018 / December 2018

Yönetim Yeri/Administration Place

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Mehmet Emin Acar Yerleşkesi, 73000 Merkez/Şırnak

Tel:+90 486 518 70 75 Faks: +90 486 518 70 76

e-mail: suifdergi@gmail.com

Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi hakemli bir dergi olup yılda üç sayı olarak yayımlanır. Yayın dili Türkçedir.
Dergide yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa
ait olup, izinsiz olarak kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

İslâm Tarihinin İlk Mehdisi: İbnü'l-Hanefiyye

Yazar: Hüseyin GÜNEŞ

Mardin: Şırnak Üniversitesi Yayınları, 2018, 328 sayfa

Tanıtın: Kasım ERTAŞ*

İslâm Tarihinin İlk Mehdisi: İbnü'l-Hanefiyye isimli çalışma yazarın, 'Dinî, Siyasî ve Sosyal Etkisi Açısından Muhammed b. Hanefiyye ve Hayatı (16/637-81/700)' isimli doktora tezidir. Muhammed b. Hanefiyye; Hz. Ali'nin, Havle bnt. Cafer el-Hanefiyye isimli hanımından doğan çocuğudur. Hz. Ali'nin bu hanımından doğma tek çocuğu olan Muhammed b. Hanefiyye; hem Hz. Ali'nin diğer eşlerinden doğan ve onunla aynı adı taşıyan diğer kardeşlerinden ayırt edilmesi hem de belli bir kesim tarafından "Ehli Beyt" adıyla kutsiyet kazandırılmaya çalışılan Hz. Fatıma neslinden olmadığı vurgulanması kaygılarıyla annesine nispetle İbnü'l-Hanefiyye adıyla anılmıştır. Eser, Muhammed b. Hanefiyye'nin hayatını; dini, siyasi ve sosyal etkisi açısından geniş bir şekilde ele alarak söz konusu dönemin aydınlatılması ve bu dönemde yaşanan hadiselerin günümüze kadar devam eden etkisinin anlaşılması noktasında önemli bilgiler sunmaktadır. Yazar konuyu geniş bir perspektiften ele almakla beraber; İbnü'l-Hanefiyye'nin hayatının Fıkıh, Hadis, Tefsir, Akâid ve özellikle Mezhepler Tarihi alanında araştırmaya açık bir konu olup bu çalışmanın İslam Tarihi alanı çerçevesinde yapıldığına dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamberin vefatından sonra değişen sosyal, kültürel ve ekonomik şartların da etkisiyle Müslüman toplum içerisinde bazı anlaşmazlıkların, huzursuzlukların ve birtakım çatışmaların çıktığına şahit olunmaktadır. Bu noktada özellikle üçüncü halife Hz. Osman'ın katledilmesi, Cemel ve Siffin savaşları gibi kanlı mücadeleleri beraberinde getirmiştir. Bunun yanı sıra, eski kavmiyetçi duyguların yeniden canlanması sonucu bazı kan davalarının baş gösterdiğine de şahit olunmaktadır. Hz. Hüseyin'in Kerbelâda öldürülmesi, toplumda oluşan çatlakların daha da derinleşmesine yol açmıştır. Böylece ilk olarak siyasi zeminde ortaya çıkan farklılaşmalar ve kırılmalar yavaş yavaş dini ve itikadi alana kaymaya başlamıştır. Bu çerçevede günümüze kadar etkisini sürdüren yeni fikir ve akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Söz konusu dönemde yaşanan dini ve siyasi hadiseler, toplumun çok zor bir döneme girmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda toplum bazı şahsiyetlere kurtarıcı nazarıyla bakmış ve söz konusu kişilerin kendilerini bu zor durumdan kurtarmaları beklentisi içerisinde girmişlerdir. Bu noktada Muhammed b. Hanefiyye, söz konusu dönemde kendisine "Mehdi" nazarıyla bakılan bir kurtarıcı olarak görülmüştür.

* Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi A. B. D.
ORCID: 0000-0002-7666-3367
kasimertas@gmail.com

Muhammed b. Hanefiyye'nin hayatını ve onun hayatı çerçevesinde söz konusu dönemde yaşanan dini, siyasi ve sosyal hadiseleri ele alan çalışma, giriş ve dört bölümden oluşmaktadır. Eserin birinci bölümünde Muhammed b. Hanefiyye'nin ismi ve künyesi ele alınarak bunların etrafındaki tartışmalara değinilmiştir. Daha sonra onun nesebi ve özellikle annesi üzerinden yapılan tartışmalar ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Muhammed b. Hanefiyye'nin doğum ve ölüm tarihi de farklı rivayetler tahlil edilmek suretiyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Bundan sonra ise, Muhammed b. Hanefiyye'nin hayatı belli başlı dönemler halinde genel hatlarıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Eserin ikinci bölümünde Muhammed b. Hanefiyye'nin Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin ile olan özel ilişkileri üzerinde durulmaktadır. İbnü'l-Hanefiyye'nin, söz konusu şahısların içinde yer aldıkları hadiseler karşısında nasıl bir tutum sergilediği ve bu olaylarda nasıl bir rol oynadığı ele alınmıştır. Yazar daha sonra Muhammed b. Hanefiyye'nin, İslam tarihinde önemli bir yeri olan Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in nesli ve onun diğer kardeşleri ile olan münasebetlerini mercek altına almıştır. Yazar bu konuları ele alarak "el-Aleviyyûn" veya "Aleviler" diye adlandırılan Hz. Ali neslinin bir bütün olarak söz konusu dönemde nasıl bir görüntü çizmiş oldukları noktasında aydınlatıcı bilgiler ortaya koymuştur.

İbnü'l-Hanefiyye'nin Emevî iktidarı ile olan münasebetlerinin ele alındığı üçüncü bölümde, onun Emevî halifelerinden Muâviye b. Ebî Süfyân, Yezîd b. Muâviye, Mervân b. Hakem ve Abdülmelik b. Mervân ile olan özel ilişkilerinin yanı sıra onların dönemlerinde yaşanmış olan bazı hadiseler karşısındaki tutumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Eserin son bölümü olan dördüncü bölümü, çalışmanın en dikkat çeken kısmını teşkil etmektedir. Yazar, bu bölüm altında öncelikle Muhammed b. Hanefiyye'nin, kendi döneminde ortaya çıkan ve onunla bir şekilde bağlantısı olan siyasi hareketlerdeki rolünü ele almıştır. Bu bağlamda İbnü'l-Hanefiyye'nin, Abdullah b. Zübeyr ve Muhtar es-Sekafi hareketleri ile olan bağlantısı incelenerek onun söz konusu hareketlerin ortaya çıkışı ve başarısızlığa uğramasındaki rolü ortaya konulmaya çalışılmıştır. Yazar daha sonra, Muhammed b. Hanefiyye'nin söz konusu dönemdeki dini düşünce ve faaliyetleri ile onunla ilişkilendirilen akımları ele alarak, ilk başlarda siyasi bir mesele olup zamanla dini zemine kaydırılan 'imamet' konusundaki düşüncelerine yer vermiştir. Bunun yanı sıra, İbnü'l-Hanefiyye'nin yaşadığı dönemde ortaya çıktıkları anlaşılan "gâli" hareketler karşısındaki tutumu ele alınarak onun "mehdilik", "bedâ" ve "takiyye" gibi düşüncelere yaklaşımı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra ise, İbnü'l-Hanefiyye ile irtibatlandırılan dini akımlar ele alınmıştır. Bu bağlamda, onun ismiyle özdeşleştirilen Keysâniyye fırkası ve ona bağlı gruplar üzerinde durularak, bu fırkanın İbnü'l-Hanefiyye ve nesli hakkında ileri sürdükleri görüş ve iddialar ele alınmıştır. Bunun yanı sıra,

İbnü'l-Hanefiyye ile ilişkilendirildikleri tespit edilen Mürcie ve Mu'tezile fırkaları ele alınarak, söz konusu fırkaların oluşumunda onun ne derece etkili olduğu ve aralarında nasıl bir bağın bulunduğu ortaya konulmuştur. Son olarak yazar, İbnü'l-Hanefiyye'nin içinde yaşadığı dini, siyasi ve sosyal yapı içerisinde toplumu nasıl yönlendirdiği ve toplum üzerindeki etkisinin ne derece olduğunu tespit etmeye çalışmıştır.

Yazarın kanaatine göre; Muhammed b. Hanefiyye, toplumda baş gösteren dini farklılaşmanın önüne geçme gayreti içinde olmuş ve gelişmeler karşısında “muhafazakâr” bir tavır takınmıştır. Bu çerçevede ortaya çıkan gâli hareketlere karşı açık bir şekilde tavır koymuş ve bu konuda halkı uyarmıştır. Her ne kadar onun ismi etrafında teşekkül eden Keysaniyye fırkası, onunla özdeşleşmişse de aslında onun bu fırka ile, isminin kullanılması dışında hiçbir ilgi ve alakası yoktur. Takiyye dışında mehdilik, imamet, vasilik, ricat, bedâ, gizli ilim gibi daha sonraları Şiâ'nın içinde kök salan fikirlere bir katkısı ve etkisi olmamış, aksine Şiâ tarafından bu kavramlara yüklenen anlamları nakzeden bir tavır sergilemiştir. Özellikle imamet konusundaki düşüncesi Şiâ'nın temellerini sarsacak niteliktedir. Emevilerle olan sıcak ilişkileri ve Hz. Hüseyin'in onlara karşı giriştiği isyanı tasvip etmemesi bu konudaki düşüncesinin bir eseri olmalıdır. Aynı şekilde, onunla Mürcie ve Mu'tezile fırkaları arasında bir bağlantı kurmak ve bunların teşekkülünde etkisinin olduğunu söylemek oldukça zordur. Onun, derin bilgi birikimi ile birçok talebe yetiştirdiği ve bu talebeler arasında, ya da bunlardan ders almış kişiler arasında sıra dışı bir takım fikir ve akımların içine giren Muhtar es-Sekafi ve Vâsıl b. Atâ gibi kişilerin olduğu bir gerçektir. Ancak bu şekilde onunla irtibatı olanların gerek onun zamanında gerekse onun ölümünden sonra ileri sürdükleri fikir ve akımları ona mal etmek doğru değildir. Kısacası Muhammed b. Hanefiyye; yaşadığı toplumda meydana gelen “siyasi-dini-soysal” kırılma ve farklılaşmaların karşısında durmuş, toplumun birliği ve bütünlüğünü tehdit eden gelişmelere cephe almış ve bu değişim sürecinin en az hasarla atlatılması yönünde gayret göstermiştir. Ancak “Ali” ile bir şekilde bağlantılı olmanın siyasi iktidarlarca en büyük tehlike ve suç olarak görüldüğü bir dönemde, yaşanan onca olaydan sonra iyice politize olmuş ve farklı fraksiyonlara kayarak içe kapanmış bir toplumda onun çok da etkili olduğunu söyleyemeyiz.